

Європейська економічна інтеграція

В'ячеслав ЛЯШЕНКО,
Ірина ПІДРИЧЕВА,
Валентина АНТОНЮК

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПРОСТІР:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ
ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕДУМОВ
ТА ШЛЯХИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Резюме

Робота присвячена проблематиці інтеграції України до Європейського дослідницького простору (*European Research Area, ERA*) – єдиного дослідницького та інноваційного простору, відкритого для всього світу та заснованого на внутрішньому ринку, який забезпечує вільний обіг дослідників, наукових знань і технологій. Здійснено компаративний аналіз інституційних передумов формування єдиного європейського дослідницького та інноваційного простору. Обґрунтовано сформованість правових засад євроінтеграційного вектору

© В'ячеслав Ляшенко, Ірина Підричєва, Валентина Антонюк, 2020.

Ляшенко В'ячеслав, докт. екон. наук, професор, завідувач відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна. ORCID 0000-0001-6302-0605, slaval.aenu@gmail.com.

Підричєва Ірина, канд. екон. наук, завідувач сектору проблем інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості, Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна. ORCID 0000-0002-4622-8997, pidoricheva@nas.gov.ua.

Антонюк Валентина, докт. екон. наук, професор, гол. наук. співробітник сектору проблем інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості, Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна. ORCID 000-0003-2100-7343, antonukvr@gmail.com.

розвитку України у науково-технологічній та інноваційній сфері та виявлено недоліки організаційно-інституційного забезпечення євроінтеграційних реформ. Розглянуто ідею та фази розвитку ERA, визначено проблеми реалізації Дорожньої карти інтеграції України до ERA. Систематизовано основні європейські програми науково-технологічного та інноваційного співробітництва та здійснено аналіз участі в них України. Розглянуто кейс співпраці Сілезького технологічного університету «Сілезька політехніка в Глівіцах» та Інституту економіки промисловості НАН України як позитивний приклад налагодження науково-дослідного співробітництва українських та європейських організацій-партнерів. Пропозиції авторів стосуються формування рамкових інституційних умов забезпечення належного функціонування і цілісності науково-технологічної та інноваційної сфери України, її ефективної інтеграції до ERA з огляду на стратегічні інтереси міжнародного співробітництва.

Ключові слова

Євроінтеграційний вектор розвитку, Європейський дослідницький простір, європейські програми, інтеграція, інституційні умови, міжнародне співробітництво, науково-технологічна та інноваційна сфера, організаційно-інституційне забезпечення.

Класифікація за JEL: E11, F15, F55, O31, O33, O52.

1. Актуальність теми дослідження

Індиферентне ставлення української влади до сфер науки та інновацій майже протягом трьох десятиліть призвело до критичного зниження наукомісткості ВВП, кадрового виснаження наукової сфери, зношення та морального старіння парку наукових приладів і устаткування, значного послаблення зв'язків між наукою і промисловістю, спотвореного відношення до науки, укорінення рентоорієнтованої поведінки власників підприємств, їхніх орієнтації на отримання прибутку не за рахунок інвестицій в інноваційну діяльність, а шляхом вилучення понад-доходів від експорту сировини та використання дешевої робочої сили. Така ситуація вже стала реальною загрозою для національної безпеки держави. Європейська інтеграція України на основі збала-

нсованого взаємовигідного партнерства з іншими країнами надає їй вагомі потенційні можливості змінити нарешті сировинну орієнтацію економіки на інноваційну модель економічного зростання, виступає вагомим фактором зростання її наукового потенціалу, підвищення ефективності національної системи досліджень та інновацій.

2. Огляд літератури та постановка проблеми

Міжнародне та європейське науково-технологічне та інноваційне співробітництво вивчають у багатьох країнах, проблемам і перспективам його розвитку присвячена значна кількість досліджень, зокрема вони стосуються розвитку міждержавного і транскордонного співробітництва, у тому числі в контексті смарт-спеціалізації регіонів (Amosha, Shevtsova and Shvets, 2019; Shevtsova, Shvets, Kramchaninova, Pchelynska, 2020), забезпечення мобільності науковців і підприємців, трансферу знань і технологій (Trippi, 2013; Edler, Fier, Grimpe, 2011), формування транснаціональних і транскордонних регіональних інноваційних екосистем і кластерів (Christodoulou and Christidis, 2020; Kravchenko and Zanizdra, 2019; Makkonen and Rohde, 2016). Зокрема, у праці (Kravchenko, 2019) пропонується підхід до ідентифікації національних і транснаціональних (наднаціональних і глобальних) інноваційних систем та відповідний інструментарій для моделювання їхнього розвитку в контексті моделі чотирьохланкової спіралі.

Питаннями міжнародної співпраці з метою вирішення глобальних викликів (епідемії, продовольчої та енергетичної безпеки, зміни клімату, погіршення стану природного середовища, підвищення рівня споживання природних ресурсів та інших) активно займаються в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Експерти ОЕСР зазначають, що насправді рівень світових наукових знань і ресурсів, доступних для розуміння причин глобальних викликів і розробки стратегій пом'якшення їхніх наслідків, є безпрецедентним. Максимальне їх задіяння у вирішенні викликів передбачає більш глибоку та ефективну міжнародну співпрацю та відповідний розподіл завдань і вигод між країнами, що потребує об'єднання фінансових ресурсів, зміцнення міжнародної дослідницької інфраструктури, інтенсифікації академічної мобільності, створення конкурентоспроможних регіональних, національних, міждержавних і транскордонних інноваційних екосистем (OECD, 2012, с. 13–14).

Останніми роками у зв'язку з набуттям Україною асоційованого членства в Європейському Союзі (ЄС) увага українських науковців до європейської інтеграції значно посилилася. Так, актуальні проблеми соціально-політичного розвитку, у тому числі необхідність та перспективи забезпечення інновацій-

ної спрямованості економіки України, розглянуті у колективних працях науковців інститутів Національної академії наук України (Pyrozhkov, Maiboroda, Shaihorodskiy et al, 2016; Pyrozhkov, Kresina, Kudriachenko, Shemshuchenko et al, 2019). У науковій доповіді (Yehorov et al, 2018) проаналізовано основні риси й тенденції створення єдиного дослідницького та інноваційного простору ЄС, розглянуто процеси євроінтеграції в окремих секторах національної економіки, особливості становлення моделі потрібної спіралі в країнах-членах ЄС і в Україні, розроблено основні положення «дорожньої карти» реалізації Угоди про асоціацію в частині наукового та інноваційного співробітництва. Аналіз європейського дослідницького та інноваційного простору через призму трьох пріоритетів ЄС – Відкритої науки, Відкритих інновацій та смарт-спеціалізації регіонів – здійснено у роботі (Matyushenko, Khaustova, Knjazev, 2017). У наукових статтях (Savelyev, Kuryliak, Lyzun, Lishchynskiy, 2019; Savelyev, Smaliuk, 2019) висувається ідея трансформації інтеграційних процесів за моделлю «Вишеградська четвірка (Польща, Чехія, Угорщина і Словаччина) + Україна» у модель Вишеградської п'ятірки. На думку науковців, сталий розвиток нового угруповання на основі об'єднаного європейського ринку та структурних реформ здатен «запустити драйвери виробництва продуктів зростаючого попиту» (Savelyev, Smaliuk, 2019, p. 373).

Європейську інтеграцію не варто вважати панацеєю, яка здатна за будь-яких умов забезпечити інноваційний поступ країни. Її розвиток потребує відповідальності та виважених підходів з урахуванням національних інтересів.

3. Мета статті

Метою дослідження є проведення компаративного аналізу інституційних передумов формування єдиного Європейського дослідницького простору (*European Research Area, ERA*) та розроблення на цій основі пропозицій щодо формування рамкових інституційних умов забезпечення ефективного євроінтеграційного поступу України у науково-технологічній та інноваційній сфері з огляду на стратегічні інтереси міжнародного співробітництва в умовах необхідності посилення інноваційної конкурентоспроможності об'єднаної Європи, зокрема України.

4. Методи дослідження

Роботу виконано на теоретичних засадах інституційної економічної теорії, використано методи аналізу й синтезу, порівняльного аналізу та системного підходу. Матеріалами для дослідження слугували міжнародні угоди,

українські законодавчі й нормативно-правові акти та їхні проекти, звіти європейських інституцій, аналітичні та статистичні матеріали міжнародних організацій, Державної служби статистики України, опубліковані результати досліджень українських і зарубіжних фахівців, присвячені зазначеній проблематиці.

Структурно стаття побудована таким чином. Спочатку систематизовано інституційні засади європейської інтеграції України в науково-технологічній та інноваційній сфері, виявлено недоліки організаційно-інституційного забезпечення євроінтеграційних реформ. Потім дано характеристику ERA, розглянуто ідею її розбудови і фази розвитку, визначено проблеми реалізації Дорожньої карти інтеграції України до ERA. Систематизовано основні європейські програми науково-технологічного та інноваційного співробітництва та здійснено аналіз участі в них України, розглянуто досвід співпраці Сілезького технологічного університету «Сілезька політехніка в Глівіцах» та Інституту економіки промисловості НАН України як позитивний приклад налагодження науково-дослідного співробітництва українських та європейських організацій-партнерів. Далі надано комплекс рекомендацій щодо забезпечення цілісності науково-технологічної та інноваційної сфери України, її ефективної інтеграції до ERA. Завершується стаття висновками і перспективами подальших досліджень.

5. Емпіричні результати і дискусія

5.1. Інституційні засади європейської інтеграції України у науково-технологічній та інноваційній сфері

Вже з початку здобуття незалежності Україна спрямовувала свою зовнішню політику на широке міжнародне співробітництво, у тому числі з європейськими країнами. Доцільно згадати *Постанову Верховної Ради України 1993 р. «Про Основні напрями зовнішньої політики України»* та *Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами*, підписану у 1994 р. Згідно з цими документами було визначено, що українська держава прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, а одним із головних напрямів зовнішньої політики розглядає розширення участі в європейському регіональному співробітництві. Хоча ці документи втратили свою чинність, на той час вони сигналізували про євроінтеграційні наміри України та її бажання стати невід'ємною частиною об'єднаної Європи.

Саме ЄС у 1990 р. започаткував програму технічної допомоги з економічних реформ для СРСР, а надалі для постсоціалістичних країн – *TACIS* (*Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States*, Технічна допомога Співдружності Незалежних Держав). Згідно з цією програмою з 1991 р. і до сьогодні Україна отримує від ЄС технічну допомогу в різних сферах економічної діяльності, у тому числі у сфері науки й технологій. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (Мінекономрозвитку) України наводить перелік 137 угод за період 1991–2016 рр. між урядом України та ЄС щодо надання технічної допомоги і фінансування зі сторони ЄС у різних сферах діяльності (Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine, 2016). Значна їхня частина спрямовувалася на науково-технічні цілі. Такі критично важливі галузі української науки й техніки як, наприклад, виробництво і використання ядерної енергії, вироблення новітніх технологій, зокрема космічних та інформаційних, отримували і продовжують отримувати значну допомогу від країн-членів ЄС і Європейського Союзу. Цьому сприяють творчі відносини українських науковців з Європейською організацією ядерних досліджень (ЦЕРН), Європейським співтовариством з атомної енергії (Євратом), з якими Україна має відповідні угоди про співробітництво.

Активна підтримка Європейською Комісією реформ в Україні обумовила посилення європейського вектору співробітництва. Розвиваючи цей напрям міжнародної співпраці уже на початку поточного століття у керівництва держави та в суспільній свідомості утверджується думка, що інтеграція до ЄС є стратегічною метою країни, яка остаточно була закріплена Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (від 01.07.2010 р. за № 2411-VI). У ньому наша держава позиціонує себе як європейську державу, а серед основних засад зовнішньої політики визначає забезпечення інтеграції в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС (стаття 11).

Важливим етапом у розвитку співробітництва України та ЄС у сфері науки і технологій було підписання *Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво* (від 04.07.2002 р., ідентифікатор 994_194). В Угоді визначено принципи, напрями та форми співробітництва, які також є актуальними на сьогодні, адже Угода періодично відновлюється і продовжується. Паралельно з цим укладено двосторонні угоди про співробітництво у сфері освіти, культури, науки і технологій з 18 країнами-членами ЄС, у тому числі з Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, Великим Герцогством Люксембург, Чеською Республікою, Королівством Іспанія, Республікою Польща та іншими (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019), що також сприяє посиленню євроінтеграційних процесів.

Найважливішим етапом інтеграції України в *Європейський дослідницький простір* стало підписання Угоди про участь України у Рамковій програмі

ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (від 20.03.2015 р., ідентифікатор 984_018), згідно з якою визначено, що Україна бере участь у заходах програми на тих самих умовах, що й країни-члени ЄС, сплачуючи за кожен рік участі фінансовий внесок.

Свій цивілізаційний вибір Україна остаточно зафіксувала підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, (далі – Угода про асоціацію) (від 21.03.2014 р., ідентифікатор 984_011), внесенням змін до Конституції України щодо визначення стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в ЄС (Закон України від 07.02.2019 р. № 2680-VIII). Тим самим українська держава продемонструвала наміри і готовність інтегруватися в європейський простір і систему формальних інститутів ЄС, прийняти його правила, норми і практики, стати невід'ємною частиною європейського співтовариства.

Для наближення українського законодавства у сфері науки і технологій до права ЄС у 2016 р. було прийнято нову редакцію *Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»* (від 26.11.2015 р., № 848-VIII). Стаття 66 закону фіксує зобов'язання держави забезпечувати інтеграцію національного дослідницького простору до Європейського дослідницького простору шляхом реалізації його пріоритетів та передбачає відповідні повноваження органів влади. Цьому сприяє створення *Національної ради з питань розвитку науки і технологій України* (далі – *Національна рада*), в переліку основних функцій якої є такі, що безпосередньо стосуються євроінтеграції, а саме: пункт 3 – інтеграція вітчизняної науки у світовий науковий простір та Європейський дослідницький простір із урахуванням національних інтересів; пункт 8 – підготовка та оприлюднення щорічної доповіді про стан та перспективи розвитку сфери наукової та науково-технічної діяльності України, а також про стан виконання Україною пріоритетів Європейського дослідницького простору та надання пропозицій щодо плану їхньої реалізації на наступний рік (Verkhovna Rada of Ukraine, 2017).

У 2020 р. було оголошено перші конкурси *Національного фонду досліджень України*, фонду, який був створений ще у 2018 р. і основна мета якого – забезпечити конкурсне фінансування наукових досліджень на основі прозорості та якісної експертизи, у тому числі із залученням зарубіжних фахівців.

Впроваджуються стимули для активізації наукової та інноваційної діяльності, а саме: Постановою КМУ від 27.11.2019 р. № 981 запроваджено електронну систему реєстрації технологій з віддаленим доступом, передбачена можливість надання державою фінансової підтримки інноваторам. Постановою КМУ від 04.12.2019 р. № 1030 передбачено порядок стимулювання інноваційної діяльності малих і середніх підприємств, зокрема у співпраці між наукою та бізнесом, починаючи з 2020 р.; підвищення розміру винагороди для авторів технологій, які передаються для впровадження в реальний сектор економіки.

Отже, за роки незалежності в Україні сформовано правову основу євроінтеграційного вектору розвитку у науково-технологічній та інноваційній сфері. Співпраця між європейськими й українськими організаціями поступово зміцнюється, але поки що залишається на низькому рівні і мало позначається на стані інноваційних процесів. Це вказує на наявність проблем. Передусім простежується недостатнє організаційно-інституційне забезпечення євроінтеграційних реформ.

Для забезпечення євроінтеграційного вектору розвитку у 2017 р. Уряд створив *Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції*. Проте його діяльність має інформаційно-правовий характер, але не містить механізму організаційного забезпечення євроінтеграційного процесу в усіх сферах суспільного життя, у тому числі в науково-технологічній та інноваційній. У Міністерстві економіки, торгівлі та сільського господарства, який переважно опікується проблемами зовнішньої торгівлі. Інформація про форми і напрями співпраці у сфері науки, технологій та інновацій, а також механізми її підтримки відсутня. У Міністерстві освіти та науки (МОН) України створено *Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції*. Однак МОН України опікується міжнародним співробітництвом лише підпорядкованих йому освітніх і наукових установ. Значна частка науково-дослідних структур знаходиться поза межами впливу цього міністерства. Так, із 950 організацій, які здійснювали дослідження і розробки, 351, або 37%, належить до підприємницького сектору, а ще значна частина державного сектору – до Національної академії наук України, галузевих академій наук та інших міністерств і відомств (State Statistic Service of Ukraine, 2019a, с. 14). Водночас наявний слабкий взаємозв'язок закладів вищої освіти і наукових установ з бізнесом. Тому *система управління міжнародним співробітництвом, яка функціонує в органах державної влади, не забезпечує комплексного євроінтеграційного вектору розвитку в науково-технологічній та інноваційній сфері*. Яскравою ілюстрацією цього є своєрідний аудит – аналітичний підсумок «Європейська та євроатлантична інтеграція», який у 2019 р. підготував Урядовий офіс, метою якого було надати новій владі, а також експертним колам й громадськості інформацію про поточний стан справ, основні досягнення та виклики у реалізації курсу європейської інтеграції з моменту підписання Угоди про асоціацію, а також на шляху України до членства в НАТО (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2019). У ньому підведено підсумки діяльності всіх міністерств за багатьма напрямками, однак про результати і проблеми співпраці за напрямом Угоди про асоціацію «Наука, технології та інновації, космос» мова взагалі не ведеться.

Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію (далі – План заходів), затвердженого Постановою КМУ від 25.10.2017 р. № 1106, не передбачено розроблення *Стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності України* як міжвідомчої стратегії. Водночас заплановано розробити та реалізувати чималу кількість інших стратегій, наприклад Стратегію підви-

щення рівня безпеки дорожнього руху і Стратегію забезпечення співіснування генетично модифікованих культур з традиційним та органічним землеробством. Виходить, що *науково-інноваційна сфера навіть не поставлена на одну сходинку з безпекою дорожнього руху та безпечним землеробством, що свідчить про фактичні пріоритети держави.*

Доопрацювання потребує розроблена МОН України *Концепція державної політики у сфері науки на 2020–2024 рр.* У Концепції як проблему державної політики визначено невідповідність результатів української науки світовому рівню, а носієм проблеми – українських науковців, наукових і науково-педагогічних працівників. Але це не відповідає дійсності і є не проблемою політики, а її наслідком. Окрім того, така Концепція не здатна замінити міжвідомчу стратегію. Адже з огляду на основи державного стратегічного планування стратегія є головним документом, усі інші документи розробляються на її основі і мають на меті її реалізацію. Державна політика формується під п'ятирічну каденцію з урахуванням і в рамках стратегії, політичні цілі прописуються на п'ять років і передбачають досягнення цілей, сформульованих у стратегії. Власне, з цим в Україні є великі проблеми, оскільки за відсутності стратегічного бачення розвитку науки та інновацій забезпечити послідовність та спадкоємність в реалізації державної політики не представляється можливим.

Не прописано заходи щодо сприяння європейській інтеграції і Стратегією розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р., затвердженою урядом від 10.07.2019 р. № 526-р., та Планом заходів з її реалізації на 2020–2022 рр. Інші документи у сфері євроінтеграції – *Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору та План заходів з виконання Угоди про асоціацію* – є слабпов'язаними з цією стратегією, хоча всі вони повинні між собою добре координуватися.

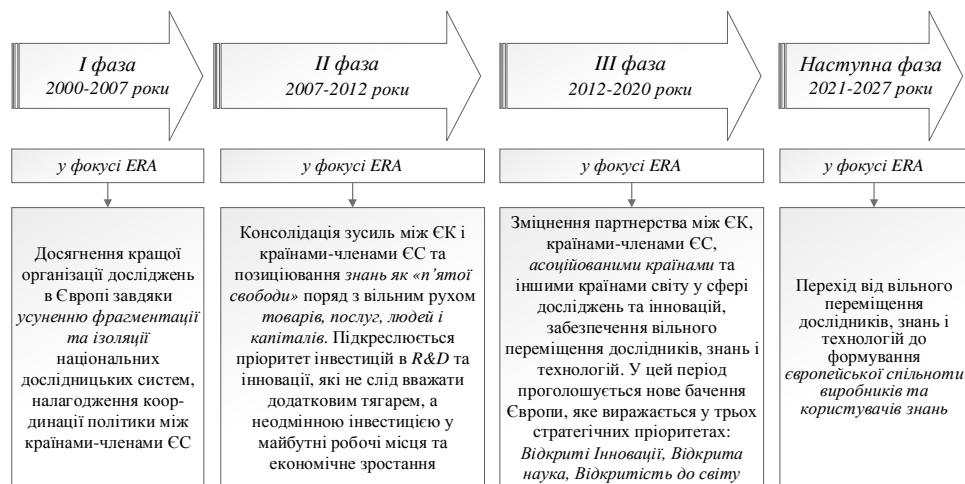
Не в останню чергу через це Україна дуже повільно просувається шляхом проєвропейських реформ. Прогрес виконання завдань Угоди про асоціацію за напрямом «Наука, технології та інновацій, космос» становить за 2020 р. лише 9%, а за період 2014–2020 рр. – 35% (Ukraine–Europe, 2020). На 2020 р. заплановано розробити та представити на схвалення Верховній Раді України і Кабінету Міністрів України важливі проєкти законів і постанов, зокрема «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання інноваційної діяльності)», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інновацій», «Про підтримку функціонування стартапів» та інші. Розроблення цих законопроєктів і проєктів нормативно-правових актів уряду наразі знаходиться під загрозою, що обумовлено, по-перше, інертністю влади та її небажанням щось кардинально змінювати, а по-друге – пандемією COVID-19 і згенерованою нею економічною кризою. Але навіть у важкі часи наука та інновації заслуговують найвищої уваги. Тому, як радять Україні європейські експерти, державні витрати на науку та інновації потрібно вважати не бюджетними видатками, а національною інвестицією (European Commission, 2017, p. 16).

5.2. Європейський дослідницький простір (ERA) і Дорожня карта інтеграції України до ERA

Європейський дослідницький простір – це єдиний дослідницький та інноваційний простір, відкритий для всього світу і заснований на внутрішньому ринку, що забезпечує вільний обіг дослідників, наукових знань і технологій (European Commission, 2020a). Ідея його розбудови виникла у 2000 р. як відповідь на фрагментарність національних систем досліджень та інновацій і необхідність забезпечення узгодженості національних європейських дослідницьких політик. Відтоді ERA пройшла три фази розвитку, а у 2021 р. перейде до наступної – четвертої (рис. 1).

Рисунок 1

Фази розвитку Європейського дослідницького простору*

* Побудовано авторами за: (European Commission, 2020b; European Commission, 2016; European Union, 2020).

Робоча група ERAC¹ з питань майбутнього ERA зазначає, що з часу запуску ERA було успішно реалізовано чимало ініціатив, які посприяли зміц-

¹ European Research Area and Innovation Committee (ERAC).

ненню та підвищенню конкурентоспроможності дослідницької та інноваційної сфери ЄС. Водночас прогрес у реалізації *ERA* останніми роками сповільнювався і між країнами та регіонами все ще залишаються розбіжності за рівнем наукового та інноваційного розвитку (European Union, 2020). Тому в *Новому стратегічному порядку денному ЄС на 2019–2024 рр.* зазначається, що Європа та її країни «повинні активізувати інвестиції у навички та освіту людей, зробити більше для розвитку підприємництва та інновацій та посилити наукові зусилля, зокрема шляхом вирішення фрагментації європейських досліджень, розробок та інновацій» (European Council, 2019, p. 4).

У 2015 р. була прийнята *Дорожня карта ERA на 2015–2020 рр.* (European Union, 2015), мета якої – визначити обмежену кількість основних пріоритетів з огляду на те, що вони матимуть найбільший вплив на європейську систему досліджень та інновацій. Протягом 2015–2016 рр. майже всі країни-члени ЄС розробили національні плани дій щодо сприяння реалізації пріоритетів *ERA*. Таку саму рекомендацію отримали асоційовані країни, у тому числі Україна (European Union, 2015). *Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA-UA)* розробила у 2017 р. робоча група, до складу якої увійшли представники органів влади, наукової та освітньої сфер, громадських організацій. Її *пріоритети* сформульовано відповідно до загальноєвропейських (табл. 1).

Однак *ERA-UA* так і не була затверджена урядом, натомість у березні 2018 р. була схвалена рішенням колегії МОН України (протокол від 22.03.2018 р. № 3-1-7). У такий спосіб влада продемонструвала, що проблематика інтеграції України до Європейського дослідницького простору є тільки справою МОН України, що не узгоджується з цілями і пріоритетами *ERA-UA*, реалізація яких залежать не меншою мірою від інших органів виконавчої влади. Але навіть за таких умов оцінити успіхи України в реалізації *ERA-UA* неможливо через відсутність Національного плану щодо її імплементації.

До реалізації пріоритетів і цілей *ERA-UA* необхідно залучати державні інституції всіх гілок влади, промисловців і підприємців, наукові організації всіх інституційних секторів, громадські організації та спілки, суб'єктів інноваційної інфраструктури. Їхня спільна діяльність має бути спрямована на вирішення головної системної проблеми України, яка полягає в тому, що відсутність прогресивних структурних зрушень в економіці практично протягом усього періоду незалежності, консервування відсталого типу виробничої структури призвели до економічного занепаду, деіндустріалізації, браку інвестиційних ресурсів та, як наслідок, до подальшого зниження рівня та якості життя населення. Однак у *ERA-UA* наукова сфера розглядається відокремлено від інноваційного сектору, що суперечить пріоритетам і цілям *ERA*. Адже Європейський дослідницький простір хоча і не містить у назві слово «інновації», передбачає їхній розвиток у тісному взаємозв'язку з наукою.

Таблиця 1

Співвідношення пріоритетів Дорожньої карти *ERA* та *ERA-UA**

Пріоритети Дорожньої карти <i>ERA</i>	Пріоритети <i>ERA-UA</i>
1. Ефективніші національні дослідницькі системи	1. Ефективність національної дослідницької системи
2. Взаємовигідна транснаціональна співпраця і конкуренція	
2.1. Спільне вирішення глобальних викликів (спільне програмування)	2а. Спільне вирішення проблем, зумовлених глобальними викликами
2.2. Розвиток дослідницької інфраструктури	2б. Оптимальне використання державних інвестицій у дослідницькій інфраструктурі
3. Відкритий ринок праці для дослідників	3. Відкритий ринок праці дослідників
4. Гендерна рівність та врахування гендерної проблематики в дослідженнях	4. Гендерна рівність і комплексний гендерний підхід у сфері науки
5. Оптимальні циркуляція і трансфер наукових знань	5. Оптимальні обмін та трансфер наукових знань
5.1. Трансфер та освоєння знань, зміцнення зв'язків між державним і приватним сектором (Відкриті інновації), доступ до послуг цифрового доступу (Цифрова <i>ERA</i>)	5а. Трансфер знань та Відкриті інновації
5.2. Відкритий доступ до наукових публікацій (Відкрита наука)	5б. Відкрита наука та Цифрові інновації
6. Міжнародне співробітництво	6. Міжнародне співробітництво

* Складено авторами.

У цьому контексті європейські експерти зауважують, що Україна зобов'язана зробити питання про *розвиток досліджень та інновацій* одним із пріоритетних пунктів національного порядку денного. Цього, зокрема, стосується *Рекомендація 24* щодо необхідності розроблення міжвідомчої Стратегії досліджень та інновацій та Плану дій, зосередженого на пріоритетних сферах, що забезпечить продукування інновацій на основі науки і технологій (European Commission, 2017, р. 62–63). Така рекомендація узгоджується з рамковою концепцією ЄС щодо формування та реалізації державної інноваційної політики. Вона відома під назвою «трикутник знань» і передбачає застосування інтегрованого підходу до політики у сфері науки, освіти та інновацій та її тісний зв'язок з іншими видами політик у сфері промисловості, підприємництва, інвестицій, соціальної сфери, інфраструктури та інших. Це

означає що інноваційна політика має координуватися з усіма іншими видами політик для реалізації системного скоординованого впливу на розвиток інновацій на найвищому рівні.

5.3. Фінансування ERA та участь України в європейських програмах

Фінансування заходів ERA здійснюється за рахунок національних та європейських ресурсів, центральне місце серед яких посідають європейські програми, насамперед Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій *Horizon 2020* (наступна – *Horizon Europe*), а також *COST*, *EUREKA*, *EUROSTARS*, *COSME* (табл. 2).

Таблиця 2

Основні програми європейського співробітництва та участь у них України

Назва програми	Характеристика програми	Участь України
« <i>Horizon-2020</i> » – <i>Framework Programme for Research and Innovation</i>	Найбільш потужний інструмент фінансування наукових досліджень та інноваційного розвитку в ЄС на базі грантів з бюджетом понад 80 млрд євро на період 2014–2020 рр. <i>Horizon 2020</i> фінансує розробки від проривних інновацій до їхнього впровадження на ринку, розмір грантів сягає від 50 тис. євро до 10 млн євро. Дає можливість асоційованим і третім країнам не лише брати участь у проектах, а й пропонує фінансування їх науковцям на тих самих умовах, що й для учасників з країн-членів ЄС. Програма орієнтована на транснаціональне співробітництво на високому міжнародному рівні	Україна є асоційованим членом програми з 2015 р. і вже має досвід у конкурсах програми та виграні проекти
<i>COST</i> – <i>European Cooperation in the field of Scientific and Technical research</i>	Найстаріша та найширша міжурядова європейська мережа для підтримки співробітництва в наукових і технічних дослідженнях. Підтримує перші етапи інноваційного ланцюга; має мульти- і міждисциплінарний характер, гнучку структуру, яка збирає разом видатних науковців під гласним стратегічним керуванням, орієнтована на розробку наукових ідей	Україна не є членом цієї мережі, але може брати участь в її акціях (проектах)

Назва програми	Характеристика програми	Участь України
EUREKA – <i>European Research Coordination Agency</i>	Міжнародна інноваційна європейська науково-технічна програма, спрямована на розробку технологій, продуктів і послуг високої якості, ринкове просування науково-технічних розробок; залучення наукових установ і промислових підприємств до виконання спільних розробок; підвищення продуктивності праці. Наразі в ній беруть участь понад 40 країн світу. Принципи EUREKA : «знизу догори», міжнародне співробітництво, гнучкість, орієнтація на ринок, децентралізація, підтримуючі заходи, приєднання до інших програм співробітництва	Україна є членом програми з 2007 р., але використовувати її можливості почала нещодавно у 2018 р.
EUROSTARS	Спільна європейська програма між EUREKA і <i>Framework Programme</i> , яка підтримує малі і середні підприємства, що займаються дослідженнями та розробляють інновації для досягнення конкурентної переваги. Проекти EUROSTARS повинні відповідати таким вимогам: транснаціональність, орієнтованість тільки на малі та середні підприємства, наявність як мінімум двох партнерів з двох країн-учасниць EUROSTARS , залучення щонайменше одного партнера з іншої країни-учасниці EUROSTARS , тривалість не більше трьох років	Україна не є учасником програми, але може брати обмежену участь на запрошення одного з учасників консорціуму проекту
COSME – <i>Competitiveness for Enterprises and SMEs</i>	Європейська програма підтримки підприємств малого і середнього бізнесу з бюджетом 2,3 млрд євро на період 2014–2020 рр. Фінансування здійснюється у формі грантів, які спрямовуються на підтримку експортної та інноваційної діяльності малих і середніх підприємств. Членство надає можливість доступу до різних підпрограм, проектів, тренінгів, консультацій щодо європейського законодавства, ринкових можливостей, пошуку бізнес-партнерів, міжнародної співпраці та ін.	Україна є членом COSME з 2017 р., що відкриває їй доступ до бюджету програми у розмірі близько 900 млн євро

* Складено авторами за: Ivanov et al, 2018, p. 302–306; Smertenko, Solntsev, Shovkaliuk, Chaika, Kulchytskyi, 2020; European Commission, 2020 c.

Окрім наведених у табл. 2 програм, відомо ще багато інших програм і фондів ЄС різних тематичних напрямів, зокрема *Creative Europe* – спрямована на підтримку європейського культурного, аудіовізуального і творчого сектору; *Erasmus +* – спрямована на підтримку освіти, навчання, молоді та спорту в Європі; *European Globalisation Adjustment Fund* – надає підтримку людям, які втратили роботу в результаті структурних змін через глобалізацію, наприклад у разі глобальної економічної кризи, закриття виробництва та переміщення його за межі ЄС; *European Regional Development Fund* – спрямований на зміцнення економічної та соціальної згуртованості в ЄС шляхом усунення дисбалансів між його регіонами; *The European Neighbourhood Policy* – регулює відносини ЄС із 16 його найближчими східними та південними сусідами, у тому числі з Україною; *European Social Fund* – підтримує робочі місця, допомагає людям у пошуку кращої роботи та забезпечує більш справедливі можливості працевлаштування для всіх громадян ЄС. Участь України у деяких з цих та інших програм можлива, але умови участі є специфічними у кожному конкретному випадку.

Одним із позитивних прикладів співпраці між українськими та європейськими дослідницькими установами є *Сілезький технологічний університет «Сілезька політехніка в Глівіцах»*, який за результатами останнього рейтингування Міністерства освіти Польщі увійшов до топ-10 університетів з виділенням додаткового фінансування на проведення наукових досліджень, та *Інститут економіки промисловості НАН України*, які мають багаторічний досвід співробітництва. Одним з останніх позитивних прикладів укріплення зв'язків між українською академічною та польською університетською наукою стало надання у 2019 р. Президентом НАН України Б. Є. Патоном Почесного патронату Національної академії наук України для 5-ої Міжнародної наукової конференції «Соціальний розвиток назустріч до цінностей. Етика – технології – суспільство», яку організувала кафедра прикладних соціальних наук факультету організації та управління Сілезького технологічного університету (Сілезьке воєводство, Польща) у співпраці з Київським національним університетом будівництва та архітектури, Інститутом економіки промисловості НАН України (Київ, Україна), Лондонською академією науки та бізнесу (Лондон, Великобританія), Центром прикладної етики (Банська Бистриця, Словаччина).

Метою цієї щорічної конференції є насамперед інтеграція наукових спільнот з різних європейських країн, обмін дослідницьким досвідом, презентація останніх результатів теоретичних та емпіричних досліджень, налагодження співпраці міждисциплінарних дослідницьких груп. Теми конференції містять питання, пов'язані з теорією та практикою сталого розвитку, роллю інновацій у соціально-економічному розвитку, оцінкою технологій, аксіологією інтелектуального розвитку, ідеєю «розумного міста» та його соціально-економічними умовами, роллю гуманітарних наук у розвитку сучасного суспільства, правами взаємних відносин та етики, розвитком Індустрії 4.0, штучного інтелекту та циркулярної економіки. Конференція під Почесним патро-

натом Національної академії наук України стала великою відзнакою для організаторів та підвищила престиж цієї унікальної наукової зустрічі в міжнародній групі.

Цей досвід дає підстави Інституту економіки промисловості НАН України та Сілезькій політехніці *виступити з ініціативою подальшої інтеграції обох країн до європейського науково-освітнього простору шляхом створення згідно з чинним польським законодавством відповідної Фундації*. На сьогодні, після проведення переговорів ініціатори зупинилися на тому, що Сілезька політехніка, згідно з чинним законодавством Республіки Польща, на початковому етапі може зареєструвати фундацію «*Polsko-Ukraińska Fundacja Współpracy Naukowo-Badawczej*» («Польсько-українська фундація науково-дослідного співробітництва»), яка виконувала би функції Представництва Національної академії наук України у Шльонському (Сілезькому) воєводстві (на базі Сілезької політехніки).

Позитивними аспектами такої співпраці є такі: можливість проведення спільних науково-дослідних проєктів, написання і публікації результатів досліджень у високорейтингових журналах *Web of Science* і *Scopus*, стажування, спільні захисти *PhD*, організація конференцій, реалізація концепції «Інноваційного ліфта: від школи до Європи» (Liashenko, Pidorycheva, 2019) тощо.

Багато інших університетів, наукових установ і громадських організацій України уклали відповідні угоди з університетами та інноваційними структурами європейських країн. Однак темпи налагодження подібної співпраці є поки що повільними, про це свідчить, зокрема, динаміка зовнішньої торгівлі науково-технологічними послугами (табл. 3).

Таблиця 3

Зовнішня торгівля послугами у науково-технологічній сфері з країнами-членами ЄС

Види послуг	Експорт			Імпорт		
	2017 р.	2018 р.	% до 2017 р.	2017 р.	2018 р.	% до 2017 р.
Послуги з досліджень і розробок	49088,4	49160,9	100,1	9632,4	9632,4	96,0
Наукові й технічні послуги	62788,2	–	–	51552,6	69379,5	134,6

* Складено авторами за: State Statistic Service of Ukraine, 2019b, p. 52.

Частка послуг з досліджень і розробок у загальному обсязі експорту послуг Україною становила у 2018 р. лише 1,24%, а частка імпорту становила взагалі мізерну частину – 0,29%. Простежується повільна динаміка розвитку ринку наукових і технічних послуг між Україною і ЄС. Неспішно нарощується досвід участі України в європейських програмах.

Так, наша держава є членом програми *EUREKA* з 2007 р., але повною мірою не використовує її можливості: за останні роки було затверджено лише один український проєкт. Іспанія, наприклад, виконує щороку близько ста проєктів. Активізація участі України у цій програмі почалась з 2018 р., коли у жовтні МОН України провело інформаційно-комунікативний захід «*EUREKA info day*». Аналогічний захід у вигляді вебінару було проведено у вересні 2019 р. Основна його мета – ознайомлення українських інноваторів та науковців із можливостями програми, її практичними інструментами для впровадження вітчизняних інноваційних розробок у виробництво та вихід на європейські та міжнародні ринки збуту (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018). Такі заходи мали позитивний результат. Так, за станом на кінець 2018 р. Україна взяла участь у виконанні 32 проєктів і співпрацювала з понад 30 країнами-учасницями програми *EUREKA*, зокрема з Польщею, організація якої виступали партнерами проєктів 13 разів, Чехією та Литвою – по 9 проєктів, Іспанією – 5 проєктів (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018).

Більш активною є участь України в рамковій програмі «*Горизонт 2020*», особливо це стосується малих і середніх підприємств, які за період з 2014 р. до початку 2019 р. забезпечили 52,2% частей від України, або 87 частей на 15,51 млн євро. Далі – за спаданням: наукові установи – 59 частей (6,7 млн євро), або 22,6% частей; заклади вищої освіти – 49 частей (5,15 млн євро), 23, або 17,4% частей; інші організації – 22 і 21 частей (1,23 млн євро і), або 4,2% частей; органи виконавчої влади – 21 часть (1,1 млн євро), або 3,7% частей (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2020).

Для посилення участі в «*Горизонт 2020*» в Україні створено мережу національних контактних пунктів Рамкової програми ЄС «*Горизонт 2020*», призначення яких – надавати інформаційно-консультаційну підтримку щодо участі в проєктах рамкової програми, а також здійснювати методичний супровід їхньої реалізації (наказ МОН України від 08.12.2016 р. № 1469). У травні поточного року національні контактні пункти запустили серію вебінарів за відповідними напрямками, зокрема «Дії Марії Склодовської-Кюрі», «*Горизонт 2020* для малого і середнього бізнесу», «*Горизонт 2020*: Напрямок енергетика і клімат», «*Горизонт 2020*: Напрямок здоров'я та харчова безпека» та інші.

За словами учасників виграних проєктів, які брали участь у вебінарах, відсоток успіху українських заявників в разі подачі проєктів на участь у конкурсах «*Горизонт 2020*» коливається в межах від 5 до 10 (у середньому по всій рамковій програмі відбір проходять 20% від усіх поданих заявок). *Основні*

рекомендації для заявників, які прозвучали на вебінарах: стратегічне планування подачі заявок, чітка мета проєкту, наявність спільних високоякісних публікацій з європейськими партнерами, мультидисциплінарність, мультикультурність, комплементарність проєктів, рекламування наукових здобутків і візити до країн-членів ЄС, оприлюднення результатів досліджень на європейських конференціях, пошук партнерів і побудова їх стійкої мережі.

Але, як зазначають європейські експерти, основним фактором, який визначає успіх подачі заявок, є все ж таки особисті контакти. Координатор проєкту повинен добре знати претендента за попередньою роботою або за рекомендаціями інших партнерів. Такі фактори, як наукова репутація, популярність наукової установи / університету, публікації є дуже важливими, але вони вважаються й без цього є зрозумілими, їхня відсутність унеможливорює входження в консорціуми рамкової програми. Втім трапляються випадки (з боку українських заявників також), коли за відсутності будь-якого досвіду участі в європейських проєктах і стійкої мережі партнерів, заявники виграють конкурси. Вирішальною стає тематика проєкту, її унікальність і важливість для досягнення цілей Європи.

6. Результати дослідження: рекомендації та теми для обговорення

Для забезпечення належного функціонування та цілісності науково-технологічної та інноваційної сфери України, її ефективної інтеграції у європейський дослідницький та інноваційний простір пропонуються зміни й доповнення до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», деяких законопроектів, передбачених Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію, а також до Статуту Національної академії наук України, які полягають у такому:

1. Внести доповнення до статті 56 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», проєкту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності» щодо визначення правових, економічних та організаційних засад формування системи державного стратегічного планування розвитку наукової, технологічної та інноваційної сфер України в їх тісному взаємозв'язку з урахуванням пріоритетів Європейського дослідницького простору. За основу можна взяти проєкт Закону України «Про державне стратегічне планування». Головним документом у цій системі має бути Державна стратегія розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності (далі – Державна стратегія), всі інші документи мають розроблятися на її основі та мати на меті її реалізацію.

Така пропозиція узгоджується з рекомендацією європейських експертів щодо розроблення та реалізації в Україні міжвідомчої Стратегії досліджень та інновацій, відповідає рамковій концепції ЄС щодо формування та реалізації «інтегрованої» державної інноваційної політики, а також стратегічним інтересам України, оскільки сприятиме продукуванню інновацій на основі науки і технологій, інтегрованих у реальний сектор економіки.

Система довго- і середньострокових документів має складатися з: 1) прогнозу наукового, технологічного та інноваційного розвитку України на період до 20 років; 2) міжвідомчої Державної стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності на період до 10 років; 3) державних цільових програм у сфері наукової і науково-технічної та інноваційної діяльності (довгострокові – зі строком виконання до 10 років і середньострокові – зі строком виконання до 5 років²); 4) регіональних і місцевих цільових програм у сфері наукової і науково-технічної та інноваційної діяльності.

2. Інтеграція України до ЄС у частині науково-технологічного та інноваційного співробітництва вимагає забезпечення поетапного (протягом 2021–2027 рр.) нарощення частки фінансування науки за рахунок державних і приватних джерел до законодавчо встановленого рівня 3% ВВП, у тому числі бюджетного фінансування у розмірі не менше 1,7% ВВП (статті 47 і 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»). Це, *по-перше*, є абсолютно необхідною умовою збереження наукового потенціалу та його нарощення як головного рушія інноваційного поступу України; *по-друге*, буде нести важливий сигнал для європейських партнерів про серйозність намірів і готовність української держави сприяти розвитку науки та інновацій у довгостроковій перспективі, а отже, сприятиме інтеграції української спільноти до Європейського дослідницького простору.

У цьому контексті пропонується передбачити у *проекті Державного бюджету України з 2021 р. та на наступні роки*:

- збільшення обсягів фінансування науки, у тому числі грантової підтримки науковців через Національний фонд досліджень України, та її інтеграції в Європейський дослідницький простір до законодавчо встановленого рівня 3% ВВП;
- фінансування державних цільових програм окремим рядком, що дасть можливість забезпечити реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності й дієвість системи стратегічного планування розвитку національної системи досліджень та інновацій.

² Довгостроковий і середньостроковий горизонти планування обрано, виходячи з норм законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» і «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні».

3. Прописати у *законопроекті щодо підтримки функціонування стартапів систему «інноваційного ліфта»* для створення системи наскрізної підтримки підприємницьких здібностей та ініціатив населення в середовищі відповідних інноваційних структур по всьому інноваційному ланцюжку формування доданої вартості від ідеї до етапу серійного виробництва та виходу на європейський ринок за таким *алгоритмом*:

I. Укладання Угоди про співпрацю між науковою установою НАН України / університетом та європейською дослідницькою установою / університетом.

II. Створення Філії або лабораторії української організації при структурному підрозділі (кафедрі) європейської організації, які здійснюють дослідницьку діяльність за спільними (комплементарними) тематичними напрямками.

Для реалізації такої можливості необхідно законодавчо наділити наукові установи НАН України правом створювати філії та лабораторії при відповідних інститутах та університетах країн-членів ЄС шляхом внесення доповнень до статті 7 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» у такій редакції: «Наукові установи Національної академії наук України з метою інтеграції до Європейського дослідницького простору мають право створювати філії та спільні лабораторії при європейських наукових організаціях, університетах та їх структурних підрозділах, які відповідають тематиці їх наукових досліджень з урахуванням факторів міждисциплінарності та комплементарності». Відповідні зміни також необхідно прописати в Статуті Національної академії наук України.

III. Спільна участь цих організацій-партнерів у конкурсах рамкової програми «Горизонт 2020» та наступної – «Горизонт Європа» – для отримання фінансування на спільне проведення *R&D* та розробку інновацій.

IV. Забезпечення доступу українських науковців до дослідницької інфраструктури європейського партнера, а останнього – до української наукової інфраструктури, у тому числі центрів колективного користування науковим обладнанням.

V. Обмін між організаціями науковим та інноваційним персоналом (студентами, аспірантами, докторантами, науковцями, викладачами, підприємцями), розвиток їхніх підприємницьких та інноваційних навичок.

VI. Забезпечення додаткового фінансування діяльності організацій (дослідницької, освітньої, інноваційної) за рахунок коштів технічної допомоги ЄС, інших європейських програм і фондів, бізнес-структур і венчурних інвесторів.

VII. Введення на *STEM*-спеціальностях університетів-партнерів спекурсів «Основи економіки та підприємницької діяльності», «Цифрова еконо-

міка», «Економіка нанотехнологій», «Економіка біотехнологій» та інших відповідно до спеціалізації організацій-партнерів.

VIII. Забезпечення бізнес-інкубування інноваційних стартапів і тиражування їхніх розробок на базі місцевих інкубаторів, наукових, технологічних та індустріальних парків. На прикладі кейсу співпраці Сілезької політехніки та Інституту економіки промисловості НАН України процес може бути таким: Сілезька політехніка надає приміщення для фундації (Представництва НАН України) та виділяє певний фонд за рахунок отриманого від уряду Польщі додаткового фінансування для ведення операційної діяльності Фундації на території ЄС.

4. З метою поглиблення співпраці між українськими та європейськими дослідницькими установами та поширення досвіду співробітництва між Інститутом економіки промисловості НАН України та Сілезькою політехнікою пропонується викласти п. 2.1.8. Статуту Національної академії наук України в такій редакції: «*Забезпечення постійної участі НАН України, регіональних наукових центрів НАН України та МОН України та наукових установ НАН України у міжнародному науковому та науково-технічному співробітництві шляхом створення філій та представництв НАН України, її регіональних центрів та установ при наукових і освітніх закладах, насамперед країн-членів ЄС з метою розширення можливостей публікації результатів досліджень у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, всебічного вивчення та впровадження в Україні корисного зарубіжного досвіду, розвитку співпраці на основі угод НАН України, регіональних центрів НАН України та МОН України та її наукових установ з міжнародними й зарубіжними академіями наук, провідними університетами, науковими товариствами й установами, делегування її представників до міжнародних наукових рад, комісій та інших міжнародних консультативних органів, створення спільних лабораторій, надання додаткової підтримки виданню наукових праць вітчизняних науковців в Україні та за кордоном іноземними мовами, забезпечення належного захисту і реалізації прав вітчизняних вчених на створені ними об'єкти інтелектуальної власності*».

7. Висновки і напрями майбутніх досліджень

Наміри і бажання стати невід'ємною частиною європейського простору Україна виявляла ще з початку здобуття незалежності, але остаточно свій цивілізаційний вибір зробила, підписавши Угоду про асоціацію у 2014 р. Такий вибір надає нашій державі можливість здійснити спільний з Європою інноваційний стрибок, змінити нарешті сировинну орієнтацію економіки на інноваційну модель економічного зростання.

За роки незалежності в Україні було сформовано правові основи євроінтеграційного вектору розвитку у науково-технологічній та інноваційній сфері. Він представлений *Угодою про асоціацію*, зокрема главою 8 «Космос», главою 9 «Співробітництво у сфері науки та технологій», главою 10 «Політика у сфері промисловості та підприємництва», главою 23 «Освіта, навчання та молодь»; *Угодою між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво* (2002 р.); *Угодою про асоційоване членство України у рамковій програмі «Горизонт 2020»* (2015 р.); *Угодою про асоційовану участь України у Програмі наукових досліджень та навчання Євратом* (2016 р.); *Угодою про надання Україні асоційованого членства в ЦЕРН* (нотифікація Угоди відбулась у 2016 р.); окремими нормами законів України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про наукову і науково-технічну діяльність», а також двосторонніми угодами та іншими нормативно-правовими актами. Водночас темпи формування інституційних засад співробітництва України з ЄС не можна визнати задовільними. Прогрес виконання завдань Угоди про асоціацію за напрямом «Наука, технології та інновацій, космос» за період 2014–2020 рр. становить лише 35%, а за 2020 р. – взагалі 9%. До основних проблем, які потребують першочергового вирішення, варто віднести такі:

- недотримання основ державного стратегічного планування розвитку сфер науки, технологій та інновацій в їх взаємному впливі та підсиленні;
- відсутність міжвідомчої Державної стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності України та намірів щодо її розроблення, що свідчить про фактичні пріоритети держави;
- відстороненість держави від запровадження заохочувальних законодавчих норм щодо стимулювання інновацій та щорічне блокування передбаченої Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норми щодо поетапного нарощення частки фінансування науки за рахунок усіх джерел до рівня 3% ВВП;
- відсутність взаємопов'язаності між стратегічними й концептуальними документами, узгодженості та координації політики у сфері науки, технологій та інновацій з іншими видами політик у сфері освіти, промисловості, підприємництва та інших, що унеможлиблює інноваційний поступ України;
- відстороненість уряду від забезпечення інтеграції України до *ERA* та фактичне перекладання відповідальності за це на МОН України, яке не спроможне самостійно виконати прописані в *ERA-UA* цілі та заходи;
- неефективність чинної системи управління міжнародним співробітництвом, яка не забезпечує комплексного євроінтеграційного вектору розвитку України в науково-технологічній та інноваційній сфері.

Вищевказані проблеми необхідно вирішувати комплексно шляхом внесення відповідних змін і доповнень до законодавчої і нормативно-правової бази, удосконалення організаційно-інституційного забезпечення та прискорення темпів євроінтеграційних реформ.

У ЄС проблеми фрагментації національних систем досліджень та інновацій вирішуються шляхом формування Європейського дослідницького простору – рамкової концепції, яка охоплює три взаємопов'язаних аспекти: *по-перше*, координацію в європейському контексті національних і регіональних заходів, програм і політики у сфері досліджень та інновацій; *по-друге*, створення «внутрішнього ринку» для досліджень, в якому дослідники, знання і технології вільно переміщуються; *по-третє*, реалізацію і фінансування спільних ініціатив на європейському рівні. Наразі ERA знаходиться на третій фазі розвитку, реалізуючи шість ключових пріоритетів.

Україна приєдналася до ERA у 2017 р., розробивши Дорожню карту інтеграції до ERA, і наразі поступово розширює участь у європейських програмах: є членом програм *Horizon 2020*, *EUREKA* і *COSME*, може брати участь у проєктах інших програм, але в обмежених обсягах. Україні потрібно більш активно долучатися до конкурсів різних європейських програм і фондів, виконати рекомендацію європейських експертів щодо приєднання до програми *COST*, а також *EUROSTARS*, що дасть змогу посилити міжнародну кооперацію, розширити можливості отримання українськими організаціями додаткової фінансової підтримки на проведення досліджень, продукування інновацій на найвищому рівні спільно з європейськими колегами.

Позитивний досвід співробітництва між українськими та європейськими дослідницькими установами демонструють Сілезький технологічний університет «Сілезька політехніка в Глівіцах» (Сілезьке воєводство, Польща) та Інститут економіки промисловості НАН України (Київ, Україна), які виступили з ініціативою подальшої інтеграції обох країн до ERA шляхом створення згідно з чинним польським законодавством відповідної Фондації.

Для забезпечення належних інституційних передумов ефективною інтеграції України до ERA запропоновано внести зміни і доповнення до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», проєктів Державного бюджету України, деяких законопроєктів, передбачених Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію, а також Статуту Національної академії наук України. Рекомендації стосуються, *по-перше*, впровадження системи державного стратегічного планування розвитку наукової, технологічної та інноваційної сфер України в їхньому тісному взаємозв'язку з урахуванням пріоритетів ERA; *по-друге*, забезпечення підтримки інноваційного підприємництва у середовищі відповідних інноваційних структур по всьому інноваційному ланцюжку формування доданої вартості з виходом продукції українських стартапів на європейський ринок за визначеним алгоритмом; *по-третє*, надання НАН України та її науковим установам, регіональним науковим центрам НАН України та МОН України права створювати філії та представництва при нау-

кових і освітніх закладах країн-членів ЄС. Реалізація наведених пропозицій дасть змогу розпочати процес зміни багатьох негативних тенденцій в економіці України, які спростовують саму ідею розбудови інноваційної економіки та унеможливають приєднання до ERA на вигідних для України умовах.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інструментів формування міждержавних і транскордонних науково-технологічних, освітніх та інноваційних просторів, а надалі на їхній основі – міждержавних і транскордонних інноваційних екосистем та кластерів як засобу кооперації й співробітництва України з ЄС.

Список використаної літератури

1. Верховна Рада України. Положення про Національну раду України з питань розвитку науки і технологій. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 226. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-2017-%D0%BF>.
2. Державна служба статистики України. Наукова та інноваційна діяльність України у 2018 році. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2019.
3. Державна служба статистики України. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2018 році. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2019.
4. Єгоров І. Ю. та ін. Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі: наукова доповідь. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018.
5. Іванов С. В., Ляшенко В. І., Підоричева І. Ю. та ін. Україна в європейському науково-освітньому та інноваційному просторі: концепція адаптації та інтеграції в умовах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Київ : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2018.
6. Кабінет Міністрів України. Європейська та євроатлантична інтеграція. Transition book. 2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf>.
7. Кравченко С. И., Заниздра М. Ю. (2019). Типологизация базовых наднациональных инновационных систем. Экономика промышленности. 2019. 1 (85). С. 5–29. URL: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.01.005>.
8. Ляшенко В. І., Підоричева І. Ю. «Інноваційний ліфт» розвитку стартапів: концепція та алгоритм упровадження. *Інституціональна модель інноваційної економіки* : кол. монографія / за ред. Ляшенка В. І. Прокопенко О. В., Омеляненко В. А. Суми : Територія, 2019. С. 131–148.

9. Матюшенко І. Ю., Хаустова В. Є., Князев С. І. Інституційна підтримка науково-інноваційного розвитку при формуванні єдиного дослідницького простору в країнах ЄС і Україні. *Nauka innov.* 2017. 13 (2). С. 5–26. URL: <https://doi.org/10.15407/scin13.02.005>.
10. Міністерство освіти і науки України. EUREKA info day. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/innovacijna-diyalnist-ta-transfer-tehnologij/zahodi/eureka-info-day>.
11. Міністерство освіти і науки України. Угоди в сфері освіти і науки. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/dvostoronnya-spivpracya/ugodi-v-sferi-osviti-i-nauki>.
12. Міністерство освіти і науки України. Горизонт 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020>.
13. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Угоди між Урядом України та ЄС щодо допомоги ЄС. 2016. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=29838a36-411d-4e4f-a13d-8bb2ef99ed6e_
14. Пирожков С. І., Майборода О. М., Шайгородський Ю. Ж. та ін. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : Національна академія наук України, 2016
15. Пирожков С. І., Кресіна І. О., Кудряченко А. І., Шемшученко Ю. С. та ін. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Національна академія наук України, 2019.
16. Савельєв Є., Куриляк В., Лизун М., Ліщинський І. Концепція «Вишеградська четвірка + Україна»: реальність і перспективи. *Вісник економічної науки України.* 2019. 1 (36). С. 115–121.
17. Савельєв Є., Смалюк Г. Економічна конвергенція на євроінтеграційному просторі в контексті відносин України та Вишеградської четвірки. *Журнал європейської економіки.* 2019. Т. 18. 4 (71). С. 372–386.
18. Смертенко П., Солнцев В., Шовкалюк В., Чайка Д., Кульчицький І. Європейський дослідницький простір та Європейські програми науково-технічного співробітництва. *Світ.* 2020. 13–14 (1001–1002), квітень. URL: http://www1.nas.gov.ua/svit/Article/Pages/18_1314_2.aspx.
19. Ukraine–Europe. Пульс Угоди. Наука, технології та інновацій, космос. URL: <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/science-technology-and-innovations>.
20. Amosha O. I, Shevtsova H. Z., Shvets N. V. Prerequisites for smart specialization of Donetsk-Prydniprovsky macro-region based on chemical production development. *Economy of Industry.* 2019. 3 (87). P. 5–33. URL: <https://doi.org/10.15407/econindustry2019.03.005>.

21. Christodoulou A., Christidis P. Bridges across borders: A clustering approach to support EU regional policy. *Journal of Transport Geography*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2020.102666>.
22. Edler J., Fier H., Grimpe C. International scientist mobility and the locus of knowledge and technology transfer. *Research Policy*. 2011. 40 (6). P. 791–805. URL: <https://doi.org/10.1016/j.respol.2011.03.003>.
23. European Commission. Open Innovation. Open Science. Open to the World – a vision for Europe. European Commission. Directorate-General for Research and Innovation. 2016.
24. European Commission. Final report of an independent European audit of Ukraine's national research and innovation system. The political support tool for the Horizon 2020 program (in Ukrainian). 2017.
25. European Commission. European Research Area (ERA). 2020a. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/era_en.
26. European Commission. (2020b). History of the European Research Area. 20 years of working together to stimulate coherent research policy in Europe. European Commission. 2020b. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/knowledge_publications_tools_and_data/document/s/ec_rtd_factsheet-era-history.pdf.
27. European Commission. The Eurostars programme. 2020c. URL: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/eurostars-programme>.
28. European Council. A New Strategic Agenda 2019–2024. European Council, Brussel, 2019.
29. European Union. European Research Area (ERA) Roadmap 2015–2020. European Union. European Research Area and Innovation Committee. ERAC Secretariat. Brussels., 2015.
30. European Union. ERAC Opinion on the future of the ERA. European Union. European Research Area and Innovation Committee. ERAC Secretariat. Brussels, 2020.
31. Kravchenko S. Simulation of the national innovation systems development: a transnational and coevolution approach. *Virtual Economics*. 2019. 2 (3). P. 41–54. URL: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03(4)).
32. Makkonen T., Rohde S. Cross-border regional innovation systems: conceptual backgrounds, empirical evidence and policy implications. *European Planning Studies*. 2016. 24 (9). URL: <https://doi.org/10.1080/09654313.2016.1184626>.
33. OECD. Meeting Global Challenges through Better Governance. Paris: OECD, 2012.

-
34. Shevtsova H., Shvets N., Kramchaninova M., Pchelynska H. In Search of Smart Specialization to Ensure the Sustainable Development of the Post-Conflict Territory: the Case of the Luhansk Region in Ukraine. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. 9 (2). P. 512–524. URL: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n2p512>.
 35. Trippl M. (2013). Scientific mobility and knowledge transfer at the interregional and intraregional level. *Regional Studies*. 2013. 47 (10). P. 1653–1657. URL: <https://doi.org/10.1080/00343404.2010.549119>.

Стаття надійшла до редакції 14 червня 2020 р.